

บรรณาธิการแถลง

“อดีต สำคัญไฉน?”

หากอดีตหมายถึงเรื่องราวที่ล่วงผ่านไปและจบลง สำหรับวารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยานี้ อดีตคงไม่ใช่สิ่งสำคัญ แต่เมื่ออดีตกลายเป็นพื้นฐานให้กับปัจจุบันและอนาคต บางครั้งอดีตยังถูกนำมาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างอำนาจ ความชอบธรรม หรือแม้กระทั่งประกอบสร้างความทรงจำชุดใหม่ของผู้คน อดีตจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญที่สังคมยุคสมัยใหม่ควรตระหนักถึงและรู้เท่าทัน

ผลผลิตจากอดีตอันเป็นรูปธรรมประเภทหนึ่งคือสิ่งที่ถูกนิยามว่า “มรดกทางวัฒนธรรม” หากมองเพียงผิวเผิน มรดกเหล่านั้นมักถูกนิยามถึงสิ่งสวยงาม/ดีงาม สิ่งทรงคุณค่า ภูมิปัญญา ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ หรืออารยธรรมอันไกลโพ้นจากตัวเรา อีกทั้งมักปรากฏในรูปของวัตถุที่จับต้องได้ เช่น อาคาร บ้านเรือน วัด โบราณสถาน และข้าวของเครื่องใช้ของผู้คน ทว่า ยังมีมรดกประเภทหนึ่งที่ถูกหลงลืมอยู่เสมอในพื้นที่การจัดการมรดกวัฒนธรรมคือมรดกในรูปความทรงจำ เรื่องเล่า และภูมิปัญญา ที่แนบอยู่กับวัตถุ สถานที่ หรือผู้คน

วารสารฉบับนี้ขอเริ่มต้นด้วยบริบทการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่เติบโตอย่างรวดเร็วหลังการสิ้นสุดลงของสงครามเย็น คือ การท่องเที่ยวด้านมืด (dark tourism) หรือการท่องเที่ยวชมความตาย (thanatourism) เมื่อสถานที่แห่งใดถูกนาฏกรรม ความโหดร้ายของมนุษย์ หรือการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ กลายเป็น

จุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยว แรกเริ่มนั้นเป็นเพียงการไปเยี่ยมเคารพต่อผู้ที่จากไปในค่ายกักกัน จนกลายเป็นอนุสรณ์สถาน และสุดท้ายเมื่อมีการขับเคลื่อนมาจากหมู่นักวิชาการ สื่อสารมวลชน และการท่องเที่ยว ก็ทำให้สถานที่แห่งความทรงจำเหล่านั้นกลายเป็นสินค้าเพื่อการพาณิชย์ และลดทอนอารมณ์ความรู้สึกต่อสถานที่นั้นให้เหลือเพียงสถานที่เพื่อการเรียนรู้ และบ่อยครั้งที่จะเกิดกระบวนการสร้างสรรค์ (designation) และไถ่บาป (sanctification) เพื่อเปิดโอกาสให้พื้นที่แห่งประวัติศาสตร์อันขัดแย้งนั้นกลับกลายมาเป็นพื้นที่แห่งการประสานความสัมพันธ์ให้กับผู้คนที่เคยตกอยู่ภายใต้ความขัดแย้งนั้น

มรดกความทรงจำของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในประเทศไทย เป็นมรดกรูปแบบหนึ่งที่ถูกนำเสนอในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น อนุสรณ์สถาน เรื่องเล่าความทรงจำของผู้คน และพื้นที่ที่มักเต็มไปด้วยเรื่องราวของสงครามโลกครั้งที่ 2 คือจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีเส้นทางรถไฟสายมรณะและความโหดร้ายทารุณของทหารญี่ปุ่นในการเกณฑ์แรงงานเชลยสงครามมาสร้างทางเป็นโครงเรื่องหลักของการเล่า ในขณะที่จังหวัดแม่ฮ่องสอน เรื่องเล่านั้นอยู่ในทิศทางตรงกันข้ามเพราะเป็นเส้นทางถอยทัพกลับของทหารญี่ปุ่นในช่วงปลายสงคราม เรื่องเล่าจึงมีทั้งความเห็นอกเห็นใจต่อผู้แพ้สงคราม ความรักอันแสนโรแมนติกระหว่างสาวไทใหญ่กับนายทหารญี่ปุ่น การจากลาอันแสนเจ็บปวด และหลุมศพทหารญี่ปุ่นจำนวนมากที่ถูกทิ้งไว้กลางป่าระหว่างการถอยทัพ สองบทความแรกของวารสารฉบับนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของการนำเสนอมิติในการมองมรดกวัฒนธรรมแห่งสงครามนี้ในแง่มุมของความรู้สึก ตำแหน่งแห่งที่ของการมอง ความทรงจำสาธารณะ และบริบทระดับท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป

งานของ รัศมี ชูทรงเดช เรื่อง “ใครเป็น ‘เจ้าของ’ มรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ขุนยวม แม่ฮ่องสอน” ได้เล่าถึงการทำงานในฐานะนักวิชาการและนักวิจัยที่ต้องลงไปอยู่ในวงถกเถียงและสนทนาระหว่าง ชุมชน รัฐส่วนกลาง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต่อการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในกรณีนี้คือกระบวนการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่สอง ไปสู่อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น บทความชิ้นนี้สะท้อนให้เห็นความซับซ้อนในการจัดการสิ่งที่เรียกว่ามรดกวัฒนธรรม อันเกี่ยวเนื่องอยู่กับประเด็นอย่างน้อยๆ 2 ประเด็น คือ *ประเด็นแรก* ความหลากหลายของความรับรู้ และความหมายต่อมรดกของสงคราม อาทิ ในมุมมองของนักสะสม-นักวิชาการท้องถิ่น-ผู้หลงใหลในการสะสม ซึ่งเป็นผู้มีปฏิบัติการหลักในการผลิตงานเขียน ความทรงจำ รวมไปถึงการจัดแสดงข้าวของเครื่องใช้ของทหารญี่ปุ่น มุมของนักวิชาการที่คำนึงถึงความถูกต้องแม่นยำ

ของข้อมูล ระเบียบการจัดเก็บวัตถุในพิพิธภัณฑ์ การดูแลรักษา และการจัดการที่จะทำให้วัตถุหรือสถานที่เหล่านั้นดำรงอยู่ไปอีกเนิ่นนาน และสุดท้ายคือในมุมมองของหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการท่องเที่ยว และในกลุ่มหลังสุดนี้เองเป็นกลุ่มที่มีอำนาจต่อรองสูงมากในการจัดการมรดกสงคราม และได้ก่อให้เกิดทิศทางการพัฒนาตัวพิพิธภัณฑ์ให้แยกห่างออกจากความเป็นชุมชน ทำให้สำนักต่อการเป็นเจ้าของความทรงจำเกี่ยวกับสงครามนั้นหลุดลอยออกไปจากชุมชน

ประเด็นที่สอง การทับซ้อนของสิทธิในการดูแลและจัดการมรดกทางวัฒนธรรม (ทั้งในเชิงจารีต และในเชิงข้อกฎหมาย) อันเนื่องมาจากความหลากหลายของการนิยามในข้อแรก มรดกสงคราม ณ ที่แห่งนี้จึงเป็นตัวอย่างของการผสมผสานและก่อรูปของมรดกจากสถานที่แห่งความตายและผังร่างของทหารญี่ปุ่นที่แพ้สงคราม มาสู่การจารึกของญาติพี่น้องชาวญี่ปุ่นเพื่อค้นหาร่างอันเป็นที่รัก การแทรกตัวเข้ามาของการท่องเที่ยว และสุดท้ายได้ผสมผสานเข้ากับความทรงจำของบุคคลและความรักที่ไม่สมหวังของสาวไทและนายทหารหนุ่ม

ขณะที่ ชิวลิทธิ บุญเกียรติ จัดวางตนเองไว้ในฐานะ “คนอ่าน” พิพิธภัณฑ์ว่าด้วยสงครามในบทความเรื่อง “พิพิธภัณฑ์สงคราม บาดแผล และการเยียวยา” งานชิ้นนี้ได้ชี้ชวนให้ครุ่นคิดอย่างจริงจังถึง “น้ำเสียง” ในการเล่าความทรงจำของผู้คนต่อสงครามที่ตนประสบ งานของเขาได้เปรียบเทียบพิพิธภัณฑ์ 2 แห่ง คือ พิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 (ชื่อใหม่คือ อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น แห่งเดียวกับที่ปรากฏในบทความของรัศมี ชูทรงเดช) ใน อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งความทรงจำและอนุสรณ์สถานช่องเขาขาด เขาได้วิเคราะห์โครงเรื่องอันเป็นผลมาจากคำถามของเขาเองที่ว่า ผู้คนจดจำอดีตอย่างไร ในแง่มุมไหน ในอนุสรณ์สถานช่องเขาขาดความทรงจำผ่านห้องจัดแสดง วัตถุที่เล่าเรื่อง ตลอดจนถึงคำบรรยาย ตอกย้ำถึงความโหดร้ายของสงคราม ความเจ็บป่วย เจ็บปวด ของผู้คนไม่ว่าจะเป็นเชลยศึก และคนไทยด้วยกันเองที่ได้รับผลกระทบ ล้วนมีที่มาจากบันทึกความทรงจำและภาพวาดเหตุการณ์ของเหล่าทหารเชลยศึก ไม่เพียงเท่านั้น สื่อภาพยนตร์ที่ออกฉายในระดับนานาชาติก็ยิ่งตอกย้ำให้กับภาพสงครามอันโหดร้ายในเขตลุ่มแม่น้ำแควน้อย ขณะเดียวกันชิวลิทธิให้ภาพชั่วคราวข้ามของเหตุการณ์ในช่วงเวลาเดียวกันจากอีกสถานที่คือพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ขุนยวม สิ่งที่เขาเห็นในความทรงจำที่ถูกขบขันผ่านวิถีทัศน์ในห้องจัดแสดงคือ ความทรงจำของป่าแก้วหญิงไทยที่แต่งงานกับทหารญี่ปุ่นในช่วงสงคราม แต่ทั้งคู่ต้องพรากจากกันหลังสงคราม

จบลง ตำนานความรักนี้ถูกเล่า และผลิตซ้ำ ผ่านสื่อหลากหลายรูปแบบจนกลายเป็นอังคณา-
โกโบรที่มีตัวตน ดึงดูดจินตนาการและความคาดหวังของผู้เข้าชมจำนวนมาก เรื่องเล่านี้เป็น
ส่วนประกอบหนึ่งที่ทำให้ภาพของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขุนยวมกลายเป็นเรื่องของมิตรภาพ
ความดีงาม ความน่าเห็นอกเห็นใจที่มีต่อทหารญี่ปุ่นซึ่งต่างจากภาพสงครามในพิพิธภัณฑ์แห่ง
แรกโดยสิ้นเชิง งานของชีวิตลี้จึงมีคุณูปการอย่างยิ่งที่จะนำผู้อ่านกลับมาใคร่ครวญถึงมรดก
สงครามในฐานะมรดกที่ลึกลับ มรดกที่ยังมีข้อโต้แย้ง เพราะสงครามนั้นเต็มไปด้วยคู่ขัดแย้ง
และมุมมองที่แตกต่าง

ดังนั้น อาจจะกล่าวได้ว่าการทำความเข้าใจกับมรดกทางวัฒนธรรมประเภทนี้ ผู้ชม/
ผู้อ่านคงไม่สามารถมีคำตอบได้ว่าสงครามนั้นใครผิดหรือถูก แต่ควรเลือกถามตัวเองและ
การนำเสนอของมรดกแห่งนั้นๆ ว่าตัวเราเองนั้นมีอคติหรือการรับรู้อย่างไรมาก่อน มรดกนั้นถูก
เล่าโดยใคร เป็นความทรงจำของใคร และความทรงจำแบบใดกันที่ถูกเลือกนำมาเล่า สิ่งเหล่านี้
นี่เองมีผลต่อท่าทีในการมองมรดก รวมไปถึงการกำหนดทิศทางการรับรู้ของผู้เข้าชมสถานที่
จัดแสดงหรือเล่าเรื่องมรดกแห่งนั้นๆ

บทความชิ้นนี้สามยังคงอยู่ที่มรดกของสงครามแต่เป็นสงครามที่ย้อนไปไกลกว่า 2
บทความแรก คือสงครามเมื่อ 200 กว่าปีล่วงมาแล้ว และคู่ขัดแย้งต่างก็ก้าวข้ามสถานภาพจาก
การปกครองแบบรัฐสมัยโบราณ มาสู่รัฐ-ชาติสมัยใหม่ ที่ขอบเขตดินแดนและสำนักพลเมืองต่าง
กันอย่างสิ้นเชิง ใน “ ‘แกล็กเก็ม-สว่ายมู้ด’ ประวัติศาสตร์การรับรู้มหายุทธสยามพ่ายในมุมมอง
ของเวียดนาม” มรกตวงศ์ ภูมิพล กล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การสู้รบระหว่าง
กษัตริย์ในต้นราชวงศ์จักรีที่สนับสนุนองเชียงสือทวายทในตระกูลเหงวียนให้กลับไปกู้อำนาจ
การปกครองในเวียดนามใต้ กับขบวนการเตี้ยเซินอันเป็นขบวนการของชาวบ้านที่ลุกฮือขึ้นมา
ต่อต้านอำนาจตระกูลเหงวียน ผลของการรบครั้งแรกฝ่ายที่พ่ายแพ้อย่างยับเยินคือกองทัพจาก
สยามที่ส่งไปสนับสนุนองเชียงสือ แม้ว่าภายหลังต่อมาองเชียงสือจะสามารถกลับไปกู้อำนาจ
และปราบดาภิเษกขึ้นเป็นจักรพรรดิยาหลง แต่ดูเหมือนความทรงจำที่ถูกคัดเลือกมาไว้ในแบบ
เรียนของชาติสมัยใหม่คือสมรภูมิมรบครั้งแรก และความทรงจำดังกล่าวก็ถูกผลิตซ้ำให้กลายเป็น
มรดกชาติผ่านวัตถุอันเป็นรูปธรรมคืออนุสาวรีย์แห่งชัยชนะแกล็กเก็ม-สว่ายมู้ด ในจุดที่ทำการรบ
และการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์แห่งชาติงานชิ้นนี้เป็นตัวอย่างที่ดีของอดีตที่ถูกแปร
มาเป็นความทรงจำร่วม และกลายเป็นเครื่องมือของชาติในการสร้างวีรบุรุษ และอุดมการณ์

ประชาชนแห่งพรรคคอมมิวนิสต์เวียดนาม และหากย้อนกลับไปถึงงานก่อนหน้านี้ 2 ชิ้น เราจะไม่เพียงต้องถามตัวเองว่ามรดกทางวัฒนธรรมที่เราเห็นนั้นเป็นมุมมองของใคร แต่ยังขยายไปถึงคำถามที่ว่า แล้วอดีตหรือความทรงจำในช่วงเวลาใดและชุดใดกันที่ถูกเลือกขึ้นมาให้เป็นมรดกของชาตินั้นๆ ด้วยความคิดเช่นนี้เองอาจทำให้เราสามารถหันกลับมาสำรวจตัวเราและประเทศโดยรอบของเรา เพื่อที่จะเข้าใจว่าเหตุใดอดีตที่บางครั้งแทบจะดูห่างไกลและไม่ได้สืบเนื่องกันนั้น จึงสามารถเชื่อมต่อเข้ากับปัจจุบันและอนาคตของเราและชาติได้อย่างสนิทแน่น

งานของ สิริไพลิน สิงห์อินทร์ เรื่อง “บันทึกความทรงจำ: ครุฑหลังกับหญิงมลายูมุสลิม” คงไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นมรดกวัฒนธรรมได้อย่างตามตัวอักษร แต่ควรนิยามว่าเป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงผลของอดีตที่มีต่อปัจจุบันและอนาคตของสังคมไทย งานชิ้นนี้มีความซับซ้อนตรงที่เป็นเรื่องของอดีตซ้อนอดีต อดีตในขั้นแรกคือเหตุการณ์ที่เพิ่งผ่านมาเพียงไม่กี่ปี หลังจากที่ครุฑหลัง ปกกันมูล หญิงสาวจากจังหวัดเชียงรายที่เดินทางไปเป็นครูในจังหวัดนราธิวาส ถูกกรมทำร้ายจนบาดเจ็บและเสียชีวิตลงเมื่อ พ.ศ. 2550 โดยคนที่ถูกระบุว่าเป็นชาวมลายูมุสลิม และส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง หลังการเสียชีวิตของครุฑหลัง เรื่องเล่าและการยกย่องเกี่ยวกับเธอ นั้นถูกนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ เช่น สิ่งพิมพ์ บทเพลง ห้องจัดแสดง และภาพยนตร์ เราจึงเห็นความตายของบุคคลสามัญที่เพิ่งเกิดขึ้นในช่วงชีวิตของเรา (ไม่ได้ไกลโพ้นนับร้อยนับพันปี) ที่กำลังผ่านเข้าสู่กระบวนการสร้างความทรงจำทางสังคมไปสู่ความตายสาธารณะ ปัญหาที่สิริไพลินพยายามชี้ให้เห็นคือ แม้เจ้าหน้าที่จะยังหาข้อสรุปที่ชัดเจนเกี่ยวกับรายละเอียดการถูกฆาตกรรมของครุฑหลังไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นตัวผู้ลงมือหรือเหตุจูงใจ แต่เรื่องเล่าส่วนใหญ่ชี้ให้ผู้รับเคราะห์ที่ตกเป็นจำเลยของสังคมในฐานะผู้ฆ่าครุฑหลังคือผู้หญิงชาวมลายูมุสลิม ในอดีตขั้นแรกนี้หากพิจารณาโดยหลักการทั่วไปแล้วการเสียชีวิตของครูเพียงคนเดียวไม่น่าที่จะส่งผลกระทบต่อภาพผู้หญิงมุสลิมได้ทั้งหมด แต่เมื่อผู้เขียนเจาะไปถึงอดีตขั้นที่สองในเบื้องลึก เราจะเห็นปัญหาการรับรู้อดีตเกี่ยวกับภาคใต้ของผู้คนในสังคมไทยอันเนื่องมาจากวาทกรรมที่รัฐให้ต่อชาวมลายูมุสลิมภาคใต้ และบ่มเพาะกลายมาเป็นความหวาดระแวงและเชื่อว่าความรุนแรงต่างๆ นั้นมีเหตุอันเนื่องมาจากชาวมลายูมุสลิม ในส่วนท้ายของบทความได้ให้เสียงสะท้อนและการร้องขอความเป็นธรรมต่อสังคมจากผู้หญิงมุสลิมหลายๆ คนในพื้นที่ ผ่านเรื่องเล่าเกี่ยวกับความคิดและตัวตนของพวกเขาเหล่านั้นต่อความรุนแรงรอบตัว และกรณีความตายของครุฑหลัง ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้เห็นเรื่องเล่าในฉบับ (version) ที่แตกต่างจากสื่อกระแสหลักโดยทั่วไป

บทความชิ้นสุดท้ายนี้อาจจะดูโดดเดี่ยวจากบทความอื่นอยู่ไม่น้อยเมื่อไม่ได้เต็มไปด้วยความทรงจำแห่งสงคราม ความรุนแรง แต่มีจุดร่วมอยู่ คือมีความเจ็บปวดของการถูก “พราก” เอาวิถีชีวิต (รวมไปถึงอำนาจในการดำรงชีวิต) ของคนท้องถิ่นออกไปโดยความรู้สมัยใหม่ กระแสการอนุรักษ์ และการพัฒนาประเทศ บทความของ พิพัฒน์ ธนาภิจ ในเรื่อง “เขียนความรู้ สร้างความทรงจำ: การดำรงอยู่ของปลาบึกที่เชียงของ” จึงเป็นเรื่องที่พัวพันอยู่ระหว่าง วาทกรรมของความรู้ (ความรู้ดั้งเดิม/ภูมิปัญญา และ ความรู้แบบสมัยใหม่/การอนุรักษ์) การประกอบสร้าง ความทรงจำ และการช่วงชิงทรัพยากรทางธรรมชาติ (ในที่นี้คือปลาบึก) ระหว่างกลุ่มคน 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายของพรานล่าปลาบึกชาวพื้นเมืองที่ถูกห้ามไม่ให้ทำการล่าปลาบึก โดยฝ่ายตรงกันข้าม คือ ฝ่ายอนุรักษ์ปลาบึก อันประกอบด้วยหน่วยงานรัฐและกลุ่มนักพัฒนาเอกชน งานชิ้นนี้เริ่มต้นด้วยประเด็นของปลาบึกในฐานะที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ชาวบ้านในแถบลุ่มน้ำโขงใช้ในการดำรงชีวิตในช่วงเฉพาะฤดูกาล จนเมื่อปลาบึกถูกพัฒนาขึ้นจนกลายเป็นทรัพยากรที่มีมูลค่า ไม่ใช่เพื่อการยังชีพ แต่เป็นสินค้าประเภทหนึ่งในบริการการท่องเที่ยว ทำให้ปลาบึกถูกล่าอย่างไร้ขีดจำกัด จนสุดท้ายก็นำไปสู่การควบคุมและห้ามล่าในที่สุดด้วยเหตุผลเพื่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้ฝ่ายอนุรักษ์ได้สร้างวาทกรรมขึ้นมากมายเพื่อตีตราให้การล่าปลาบึกเป็นชั่วร้ายและไร้ศีลธรรม งานไม่ได้จับลงที่ความพ่ายแพ้และสิ้นหวังของพรานพื้นเมือง แต่ได้ขยายความถึงการต่อรอง/โต้กลับของฝ่ายพรานด้วยการเลือกใช้บริการท่องเที่ยวเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับพวกเขาใหม่ ในเวทีการอนุรักษ์และจัดการปลา ซึ่งพิพัฒน์ได้ชี้ให้เห็นว่าการโต้กลับทั้งหลายนี้ก็เปรียบได้กับความพยายามในการสร้างความทรงจำชุดใหม่ให้กับทั้งตัวพรานและส่งกลับไปให้กับสังคม กระบวนการโต้ตอบระหว่างนักอนุรักษ์และพรานพื้นเมืองนี้ยังคงไม่มีจุดสิ้นสุด เครื่องมือสำคัญที่เรามองเห็นจากบทความนี้คือการนำอดีตกลับมาใช้โดยพรานพื้นเมือง และอดีตที่ว่ำนั้นก็ถูกปรับและจัดวางให้อยู่ในบริบททางสังคมแบบใหม่ๆ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าในกรณีนี้อดีตถูกนำกลับมาปรับใช้ปัจจุบัน เพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองอย่างล้นหลามให้กับผู้คน

คอลัมน์ที่มีความสัมพันธ์อยู่กับบทความหลักอยู่มากคือคอลัมน์ “เรื่องเล่าจากสนาม” ในวารสารฉบับนี้ มีงานอยู่ถึง 2 ชิ้น ทดแทนกับที่จะไม่มีคอลัมน์ปริทัศน์หนังสือ ซึ่งเป็นความตั้งใจอย่างหนึ่งของบรรณาธิการประจำฉบับเอง ด้วยเห็นว่าเราจะเข้าใจประเด็นของการจัดการอดีตและมรดกวัฒนธรรมได้นั้น ไม่ควรจะมองเห็นแต่เพียงในข้อเขียนเชิงวิชาการ เพราะการจัดการนั้นไม่สามารถสำเร็จได้ด้วยนักวิชาการหรือคนนอกเพียงฝ่ายเดียว ดังนั้น การเห็นแง่มุมจากประสบการณ์สนามและกระบวนการทำงานก็เป็นสิ่งที่ให้บทเรียน ในขณะเดียวกันก็

เรียกได้ว่าเป็นความรื่นรมย์ระหว่างทางของคนทำงานวิจัยได้อย่างน่าสนใจ วารสารฉบับนี้ได้รับเกียรติจากนักทำสื่อที่ผันตัวเองมาช่วยงานวิจัยที่อาจดูแห้งแล้งให้ชุมชนเข้าใจผลการวิจัยและโครงการวิจัยมากขึ้น ศุภร พุทธรเดช ได้เล่าประสบการณ์ของการทำสื่อภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่สองในอำเภอบุณฑล ผ่านงานเขียนของเขาเรื่อง “เงาประวัติศาสตร์และความทรงจำ ของคนเล็กๆ ที่ถูกลืม” สารคดีชิ้นนี้ของเขาสัมพันธ์กับโครงการวิจัยของ รัศมี พุทธรเดช ซึ่งปรากฏอยู่ในบทความชิ้นแรกของวารสารฉบับนี้ โดยศุภร ได้เล่าที่มาที่ไป และความขัดแย้งในใจของเขาระหว่างการทำสารคดี

งานชิ้นต่อมาเป็นของ นวลพวรรณ บุญธรรม และจุฑามาศ ลิ้มรัตนพันธ์ ใน “เล่าเรื่องผ่านภาพถ่ายเก่า เรื่องเล่าของชาวลุ่มน้ำ (นครชัยศรี)” เป็นประสบการณ์การจัดนิทรรศการภาพถ่ายเก่าของชาวบ้าน โดยที่ภาพถ่ายไม่ได้เพียงแสดงรายละเอียดของช่วงขณะที่เหตุการณ์นั้นเกิดขึ้น แต่ภาพถ่ายได้นำไปสู่การหวนรำลึกของผู้คน ลูกหลาน และชุมชน งานชิ้นนี้เล่าเรื่องการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนผ่านภาพถ่ายเก่า ซึ่งทำให้ตลาดท่าเกวียนที่เหลืออยู่เพียงในความทรงจำของผู้คน กลับมาโลดแล่น มีชีวิตชีวาและเรื่องราวชวนอมยิ้ม ในด้านหนึ่งแม้สถานที่อันเป็นพื้นที่เชิงกายภาพ (ตลาดท่าเกวียน) นั้นจะไม่หลงเหลืออยู่แล้ว แต่นวลพวรรณและจุฑามาศก็แสดงให้เห็นว่าสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นยังคงเหลือร่องรอยอยู่ในความทรงจำของผู้คน แม้จะกระจัดกระจายอยู่ในภาพถ่ายเก่าแผ่นเล็กๆ และถ้าหากกระบวนการทำงานในภาคสนามนั้นเข้าถึงและเข้าใจชุมชนมากพอก็จะทำให้ความทรงจำที่ไม่ปะติดปะต่อเหล่านั้นคืนกลับมาโดยไม่จำเป็นต้องสร้างสิ่งก่อสร้างเพื่อจำลองสถานที่นั้นๆ ได้

ในคอลัมน์ประจำ “เลียบเลาะห้องเรียน” ยังคงอยู่ในประเด็นมรดกวัฒนธรรมงานเขียน เรื่อง “ร้านแม่ตุ้: ข้าวขาหมู-กวยจั๊บน้ำข้น ชุมชนท่าช้างวังหลวง” ของ มณลิษา รุ่งชวลนนท์ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร เขียนรำลึกความทรงจำของนักศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร ต่อร้านอาหารในบริเวณตึกแถวเก่าแก่ของท่าช้าง ที่อยู่คู่กันมากกว่า 50 ปี แต่ร้านต้องปิดตัวลงในปี พ.ศ. 2556 ด้วยผลกระทบจาก “การจัดการมรดกวัฒนธรรม” เมื่อทางเจ้าของตึกต้องการจะปิดปรับปรุงอาคารเก่าแก่เหล่านี้ให้มีรูปลักษณ์ที่สวยงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย มณลิษาแสดงให้เห็นว่าการจัดการเฉพาะทางด้านกายภาพต่ออาคารเก่าแก่โดยไม่สนใจเรื่องเล่า หรือชีวิตของผู้คนที่เคยดำรงอยู่คู่กับอาคารมรดกนั้น จะทำให้มรดกที่ควรจะมีเสน่ห์ดึงดูดใจต่อผู้คน กลายเป็นเปลือกนอกสวยงามที่แห้งกลวงไร้ชีวิตชีวา

นอกจากนี้ในคอลัมน์สุดท้ายคือ “เก็บตกจากงานสัมมนา: ไมเคิล บูราวอย (Michael Burawoy) กับ สังคมวิทยา - ความรู้เพื่อสาธารณะ” ซึ่งรวมบทสะท้อนความเห็นและบันทึกประสบการณ์ของชลภา อนุกุล และ ยุกติ มุกตาวิจิตร จากการได้ฟังปาฐกถาและร่วมแลกเปลี่ยนกับศาสตราจารย์ไมเคิล บูราวอย ประธานสมาคมสังคมวิทยานานาชาติ (International Sociological Association: ISA) ซึ่งได้เดินทางมาร่วมงานสัมมนานานาชาติ “Confronting Unequal Worlds of Development: Crisis of Public Knowledge, and the Transnational Social Science Agenda in ASEAN” ซึ่งจัดขึ้นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปลายเดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 ข้อเสนอแนะระหว่างบูราวอยและนักวิชาการในแวดวงสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาไทยนั้น เป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ในทางสังคมวิทยา รวมไปถึงเหล่าปัญญาชน ว่าควรมีที่ทำและปฏิสัมพันธ์กับสาธารณะในโลกยุคปัจจุบันในรูปแบบใด

น้ำหนักของวารสารฉบับนี้ต้องการชี้ชวนให้เห็นถึงแง่มุมของมรดกทางวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องของอดีตอันดึกดำบรรพ์และรุ่งเรือง หากยังมีมรดกของความเจ็บปวด การสงคราม และการถูกเบียดขับของผู้คนโดยประวัติศาสตร์หรือเรื่องเล่ากระแสหลัก การนำอดีต หรือสิ่งที่ถูกนิยามว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมกลับมาใช้ในการต่อสู้/ต่อรอง เพื่อการดำรงอยู่ของผู้คนในสังคมปัจจุบัน นอกจากนี้ยังต้องการนำเสนอมิติและแง่มุมที่หลากหลายของคน “อ่าน” “ทำ” (วิจัย) “นำเสนอ” (สื่อ) ที่เกี่ยวเนื่องอยู่ในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งในบางครั้งคนเหล่านั้นต้องตกอยู่ภายใต้คู่ถ่วงหลายคู่ไม่ว่าจะเป็น นักวิชาการ-ชุมชน ชุมชน-รัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน-รัฐ ชุมชน-ชุมชน และอื่นๆ อีกมากมาย

อุดมลักษณ์ ชื่นตระกูล